AZ ELSŐ MAGYAR POSTABÉLYEG-KIADÁSHOZ KAPCSOLÓDÓ PÉNZÜGYI BÉLYEGEK

Mafitt nemzetközi filatéliai szimpózium
2017. május 6. Sopron

Szücs Károly

1. rész: a kiadás története

A kiegyezés lényegét jelentő három közös ügy egyike látszólag a pénzügy volt. Ez azonban valójában csak a közös külügy és hadügy terheinek arányos viselését jelentette. Az állam többi intézményét finanszírozó költségvetés már független volt. Az 1868-as költségvetés 136 millió forintos főösszege bevételi oldalának 2,5%-származott bélyegilletékből. Ehhez a kiegyezés egyik következményeként a dualizmus kezdetén Magyarországnak mintegy évi 80 millió postabélyeg mellett becslésem szerint körülbelül 20 millió illetékbélyegre is szüksége lett.

Ám, míg a postabélyegekhez legmagasabb címlete 50 krajcár, az illetékbélyegeké ennél 40-szer magasabb, 20 forint volt. A hamisítás ellen ezért magasabb színvonalú védelemre volt szükség, mint ami az egyszerűbb postabélyegekhez alkalmazott, puszta könyvnyomással elérhető lett volna. Nem volt kétséges, hogy e bélyegeink létrehozásához is a megelőzően már 13 éve használt osztrák illetékbélyegeknél bevált, bár sokkal költségesebb és hosszadalmas előkészületeket igénylő eljárást célszerű alkalmazni.

A párhuzamosan megkezdett előkészületek ellenére, ezért kellett a magyar illetékbélyegekre a postabélyegek 1867. májusi kibocsátáshoz képest több mint egy évvel tovább, 1868. június 20-ig várni.

Cserébe viszont - a 67-es kiadással szemben - ezek voltak az első olyan magyar bélyegek, amelyeken már az önálló magyar államiság jelképei, a Szent Korona és a magyar címer is megjelenhetett. Az elbukott szabadságharc utáni, több, mint másfél évtizedes nemzeti ellenállást nyomán visszanyert önállóságunk e jelképe természetesen rendkívüli jelentőséggel bírt számunkra.

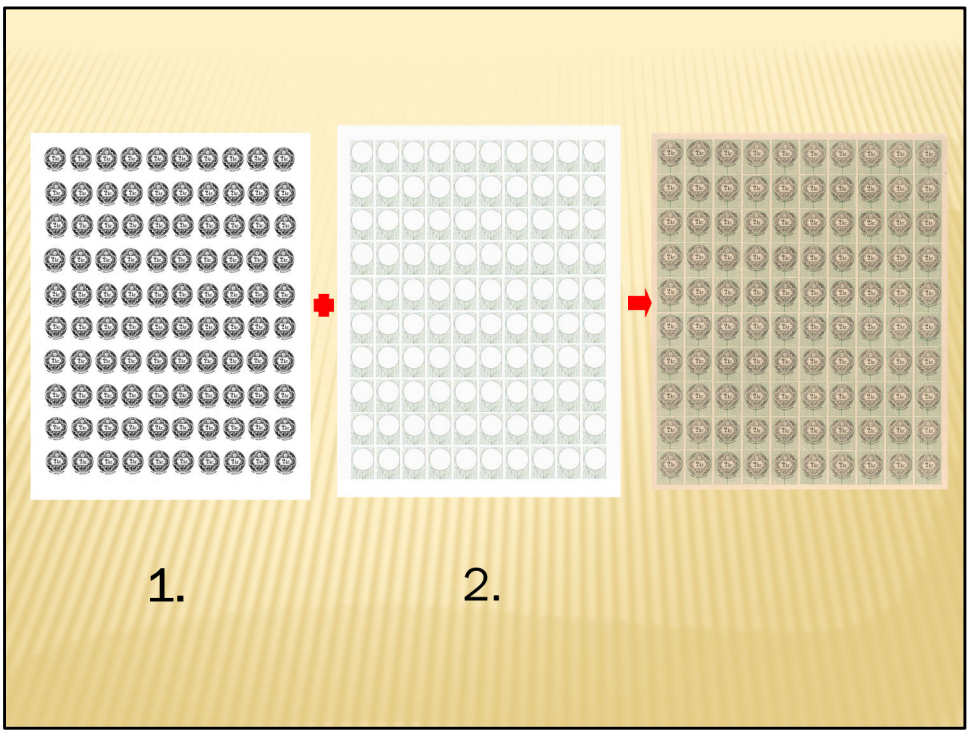
Az azonos postai- és pénzügyi címletek egymás mellett már a viszonylag egyszerűbb rajzú krajcárosok esetében is jól mutatják az illetékbélyegek lényegesen finomabb, részletgazdag kivitelét.

Mint a postabélyeg sorozatot kiegészítő postai hírlapbélyeg, az illetékek köz is vannak speciális célú bélyegek, mint pl. a hírlapilleték, és a sokkal kevésbé ismert naptár- és a hirdetvény-illeték .

Az osztrák illetékbélyegektől átvett gyártási technika a fokozott biztonságot egy nagyméretű, részletgazdag réznyomású fekete bélyegrajzzal, és egy ezt körülvevő, másik színű, zöld könyvnyomással hozta létre. Utóbbi egy falevél erezetének bonyolult, kézzel gyakorlatilag utánozhatatlan mintázatú másolata volt, aminek közepét a réznyomás alakjának megfelelően, a két legkisebb címletnél négyzet, a többinél kör alakban kivágták.

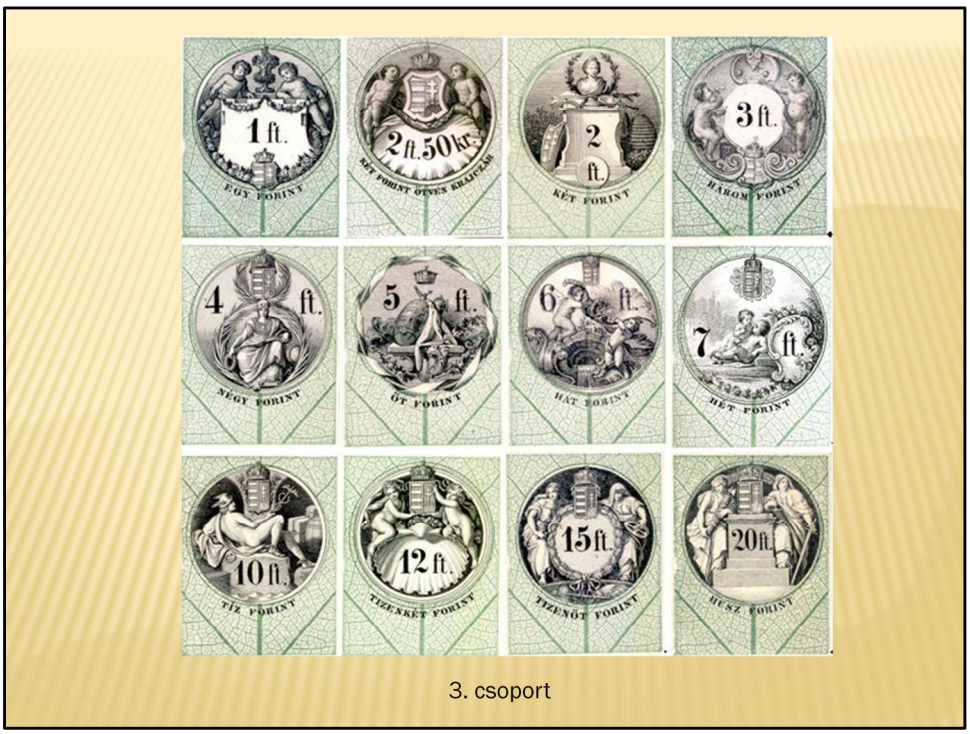
Az első nyomási fázis a felragasztható illetékbélyegek tulajdonképpeni bélyegrajz rézlemezről történt nyomása volt.
A második menet keretbe fogott könyvnyomó dúcokról történt, ugyanúgy, mint a 67-es postabélyeg-kiadásnál.

1.-2 csoport

A nyomóeszköz-előállítás több mint egyéves időigényének fő oka azonban nem pusztán ez a bonyolultabb, kétmenetes nyomdai eljárás volt, hanem az, hogy az illetékbélyegek valamennyi címlete saját rajzot kapott.

A teljes kiadást az 1878-as párizsi világkiállításra készült mintaalbum fogazatlan kartonnyomatain mutatom be, az 1873-ban már Magyarországon készült 20kr-os kiegészítő címlettel együtt. Ezek néhány eltérő geometriájú csoportokba tartoznak, amihez csoportonként külön, levélerezetet tartalmazó könyvnyomó dúc-készletre volt szükség.

3. csoport

A forintos címletek egyetlen, a krajcárosoknál jóval nagyobb méretcsoportba tartoznak.

Az általános célra használt okmánybélyegekhez tehát mindössze háromféle, míg az ezeket kiegészítő, különleges rendeltetésű illetékbélyegekhez további 4-féle könyvnyomú dúcot használtak.

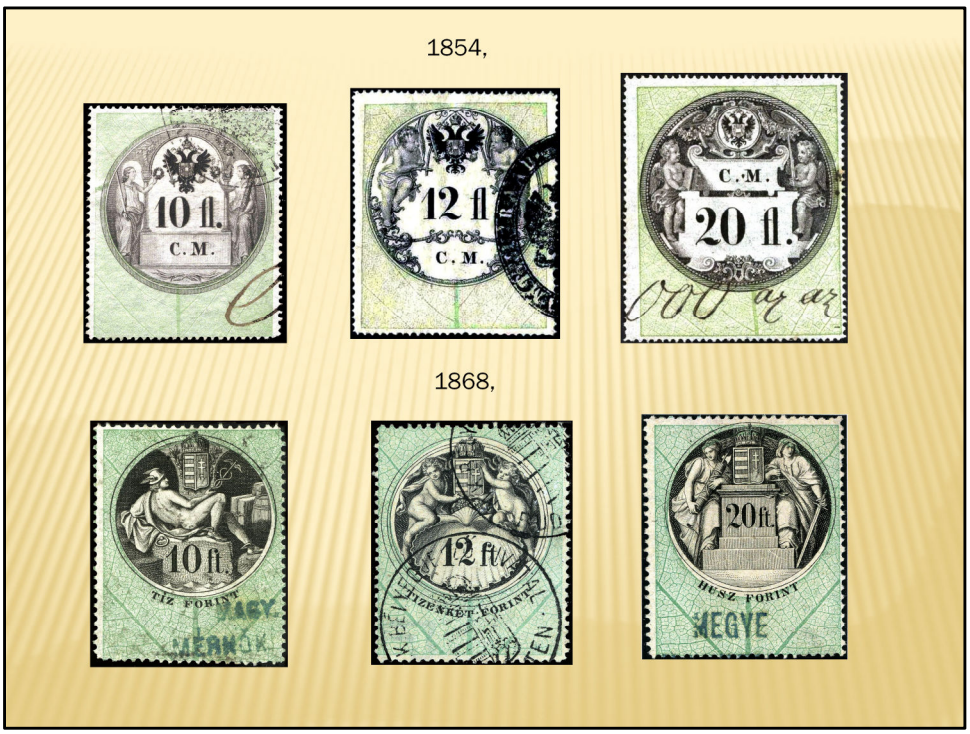

Julius Bayer (1840. Mödling – 1883. júl. 17 Bécs)

Eddig még nem említettem, hogy magyar megrendelésre a postabélyegekhez hasonlóan e bélyegeink első gyártása is természetesen még Bécsben csak készülhetett. A bélyeg-tervrajzok alkotójának neve azonban sokáig ismeretlen volt, amire csak nemrég sikerült fényt derítenem.

E művészi rajzok nagy valószínűséggel ***Julius Bayer*** **-**től származnak, aki 1855/56-ban végzett a bécsi Képzőművészeti Akadémián és e rajzai készítését követő évben, 1869-ben vált a bécsi Künstlerhaus tagjává. Koczyński ugyanis egy „iratokban meg nem nevezett magyar művészt" tartott az akkor készült, összesen 33 tervrajz alkotójának. Ezek közt volt az imént utolsóként bemutatott két hírlapilleték-bélyeg is, melyeket Edvin Müllerre „J. Bayer" rajzainak tulajdonított, és e két forrás együtt a többi rajz származására is meghatározza.

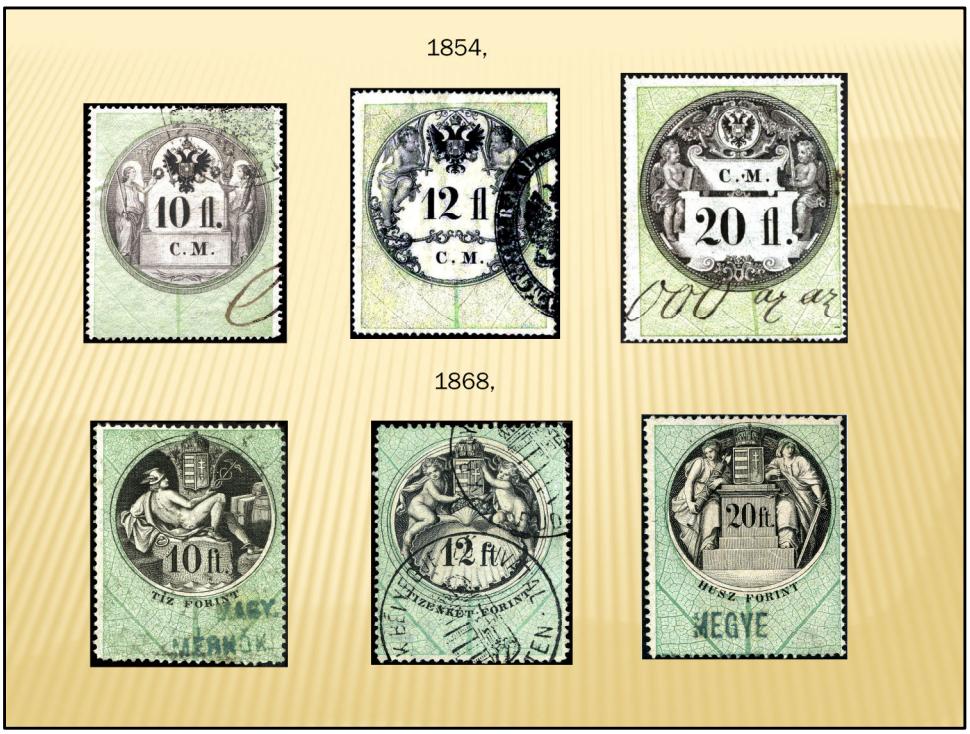
Julius Bayerről sajnos eddig még nem sikerült portréra találnom, de álljon itt egy internetes képakcióról vett, keze nyomát őrző tájkép.

Koczyński említi, hogy a nyomda archív iratai ez alkalommal említik először a rajzok bélyegméretre való fotóeljárásos kicsinyítését, vagyis ezt épp a magyar bélyegeknél alkalmazták először. A tervrajzok ilyen előkészítése és nyomdai véleményezése alapján ezeket magyar részről szept. 7-én fogadták el.

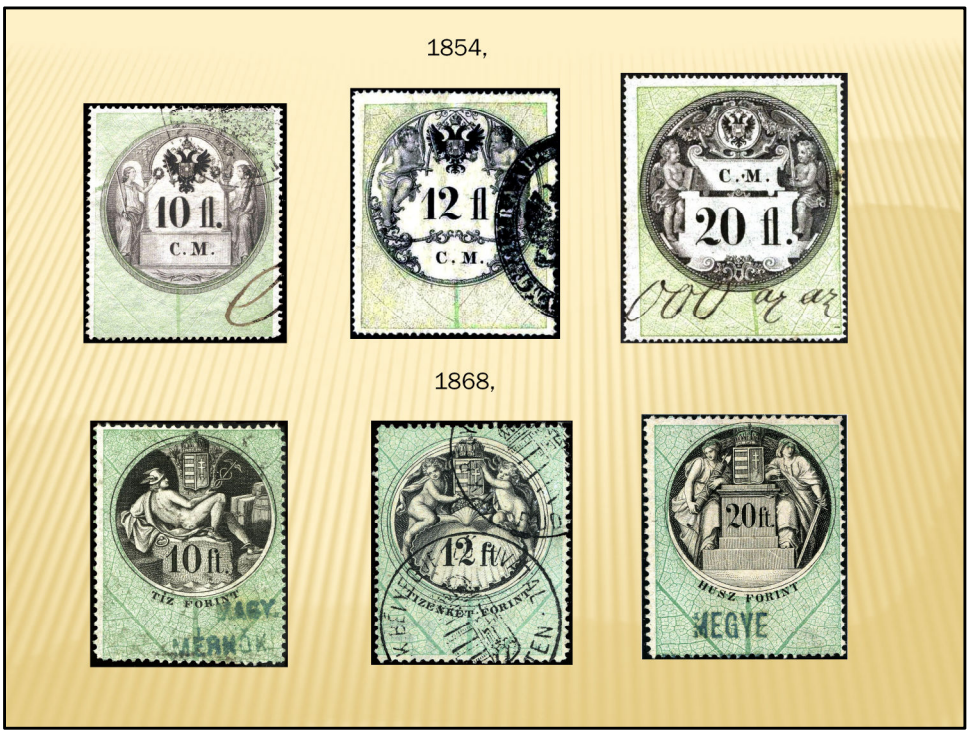
A magyarok következő év eleji forgalomba hozást szerettek volna. Ez azonban a bélyegképek nagy száma miatt nem volt teljesíthető. Végül egy 1868. július elsejei határidőben állapodtak meg. Ezt követően a sürgősségre való tekintettel öt osztrák rézmetsző vette munkába a néhány esetben vázlatban levő rajzokat.

A korábbi 1854-es első osztrák okmánybélyeg-kiadáson szerzett tapasztalatok birtokában pedig, még azok szépségét is messze meghaladó, mélyebben és rendkívül művészien metszett alkotásokat hoztak létre. A legszebbek mindkét kiadásban a 10-20 forint közti magas címletek voltak, melyeket a legkiválóbb vésnök, Sonnenleitner metszett, a legapróbb részletekben is rendkívül magas művészi szinten. Ezeket nem véletlenül bízták épp rá, ami és ez abból is látszik, hogy valamennyiük közül a legmagasabb összeget vette fel munkájáért.

A vésnökök munkájával párhuzamosan 1867. nov. 13-án kezdték el az első vésetek galvánmásolással anyalemezekké sokszorosítását. Egyetlen lemez előállításához tucatnyi lépésre és hetekre volt szükség. A kész lemezekről kiemelkedő képű munkalemezt másoltak. Végül a munkalemezekről mélyképű réznyomó lemezek készült, melyek felületét fémgőzzel keményítették meg, hogy kb. 10.000 lenyomat készítésére alkalmasak legyenek.

Csak a nyomóeszközök előállítása 7.733 forintba került. Vásárlóértéken ez ma nagyságrendileg úgy 80 ezer Eurónak, vagyis 25 millió forintnak felel meg. Ehhez jött még a pappír és nyomás hasonló nagyságú, az aktákból sajnos nem ismert költsége.

A bélyegek nyomtatását magyar vízjelű papír hiányában az osztrák STEMPEL-MARKEN vízjelet tartalmazó kincstári papírra csak 1868. április 20-án kezdték előkészíteni. Az első 12-es sorfogazású, 200.000 ívnyi szállítmány május 28-án hagyta el a nyomdát. A bélyegek június 20-tól kerültek forgalomba. A gyártás eközben decemberig folytatódott, majd a következő években egyes kifogyóban levő címletekből kisebb utángyártásokra is sor került, melyek a többféle, ritkább fogazásról ismerhetők meg.

Októberre a kiadás egy barna sasos felülnyomást tartalmazó változata is elkészült, a közösügyes Hadügyminisztérium külön irányítása alatt álló Katonai határőrvidék számára. Ezek keletkezésének érdekes külön történetére idő hiányában nincs módom kitérni.

Viszont kihagyhatatlan közülük a legnagyobb magyar bélyegritkaságok közé tartozó két címlet bemutatása. Ezek a legkisebb, mindössze pár ezer darabban készült, ám valószínűleg csak néhány tucat példányban fennmaradt 12 forintos, és az osztrák sassal a bélyegképben újra rajzolt 1 krajcáros Hírlapilleték bélyeg, melyet csak legyártottak, de kiadására nem került. Mindkettő ritkasága a híres Mauritius bélyegekével vetekszik.

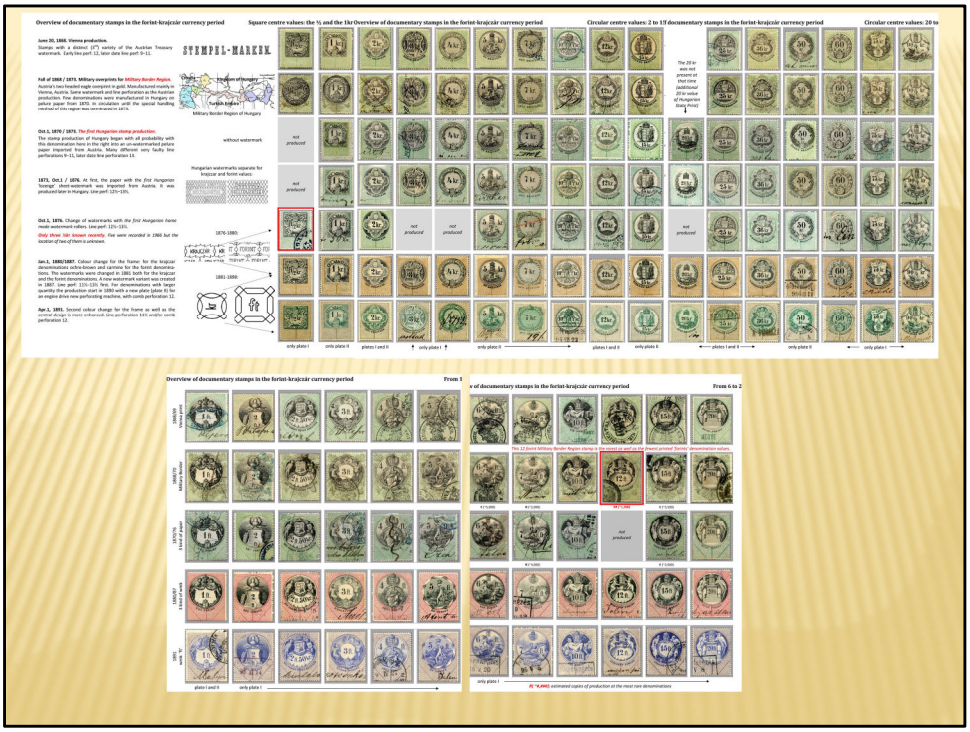
A bélyeggyártás Magyarországi megvalósítására létrehozott Magyar Állami Nyomda alkalmazottainak előző évben történt bécsi kiképzése, és a nyomáshoz szükséges eszközök Budapestre hozása után indult meg a magyar bélyeggyártás 1870. október 1-én, amit csak 9 hónap múlva később követte az első hazai gyártású kő- és réznyomatos postabélyeg kibocsátásunk, 1871. közepén.

A 30 évi használat során az illetékbélyegek papírja, vízjele, fogazása, és még színe is többször is változott. Ennek során keletkezett egy rendkívüli fontosságú bélyegritkaságunk. A szín első megváltoztatásáig ugyanis csak egyetlen alkalommal került sor a legkisebb címlet, a ½ krajcáros zöld színben, 1876. évi magyar vízjeles papírra és 13-as fogazással való gyártására, a bécsi első gyártás rendkívül túlzott, első kibocsátási mennyisége miatt. Csak néhány ív készülhetett belőle, talán csak a régóta nem használt nyomólemez állapotának ellenőrzése céljából.

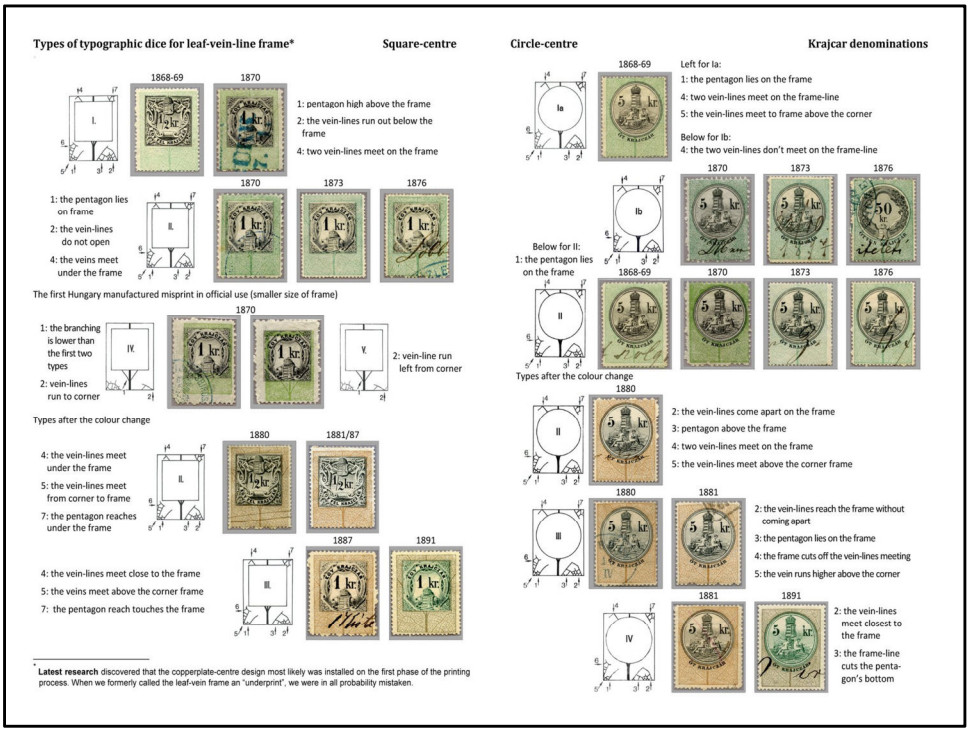
Bár ötven évvel ezelőtt még ötről tudtunk, ma már csak három fennmaradt példányt ismerünk belőle. Ez a filatéliailag szinte felbecsülhetetlen érték a legritkább állami kibocsátású, magyar bélyegünk.

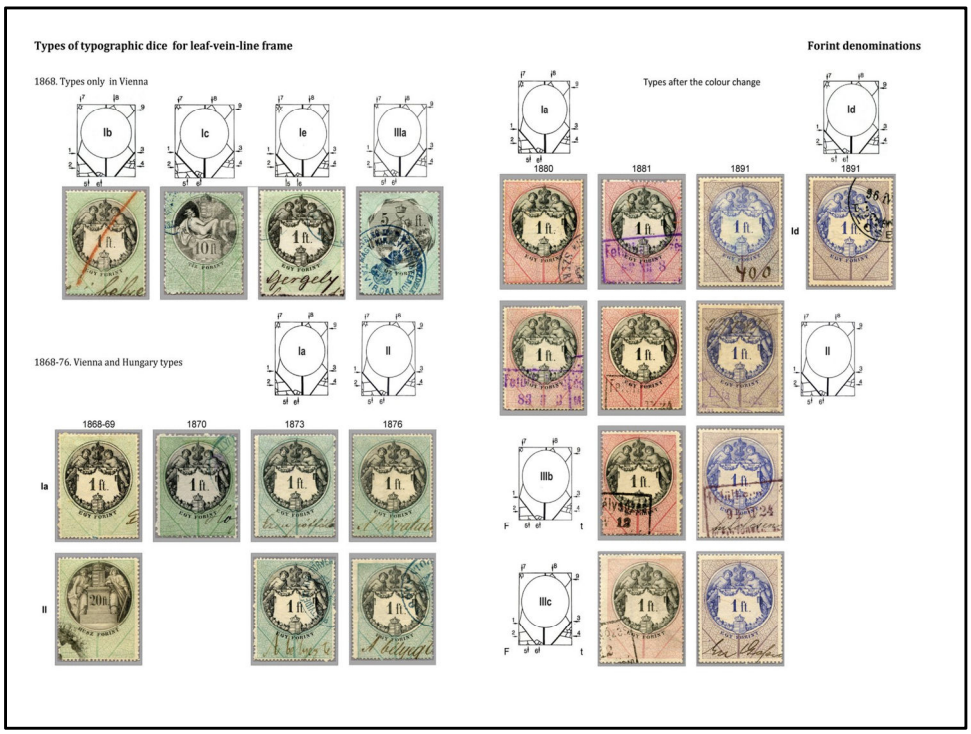
A bélyegszín két alkalommal történt megváltoztatását pénzügyminisztérium rendeletileg hozta forgalomba. 1880-ban csak a levélerezet színe változott, majd 1891-től a bélyegek középrészét is színesen nyomták. Ez a 7 évig használt utolsó kiadás színharmóniája még jobban kiemelte a forintos címletek rendkívüli szépségét, melyek szerintem talán még ma is nem csak Magyarország, hanem a világ legszebb bélyegei közé tartoznak.

A magyar bélyeggyártás első harminc éve alatti fejlődés eredményeként filatéliai szempontból szokásosan sokkal több, mint három kiadásban katalogizáljuk e bélyegeket. Erről nyújt egyszerűsített áttekintést ez az összefoglaló, ahol a barna bélyegsor ugyanis tulajdonképp három különböző vízjelű kiadást takar, és a forintosok második sorában is három kiadást vontam össze.
Az első sor a bécsi gyártású, 12-es fogazású bélyegeké, alatta a második a Határőrvidéké. Ez alatt az 1870-nel kezdődő magyar gyártások következnek, a papír, vízjel és színek változásának időrendjében. Némelyik címlet azért nem létezik, mert az adott időben ezek gyártásra nem volt szükség.

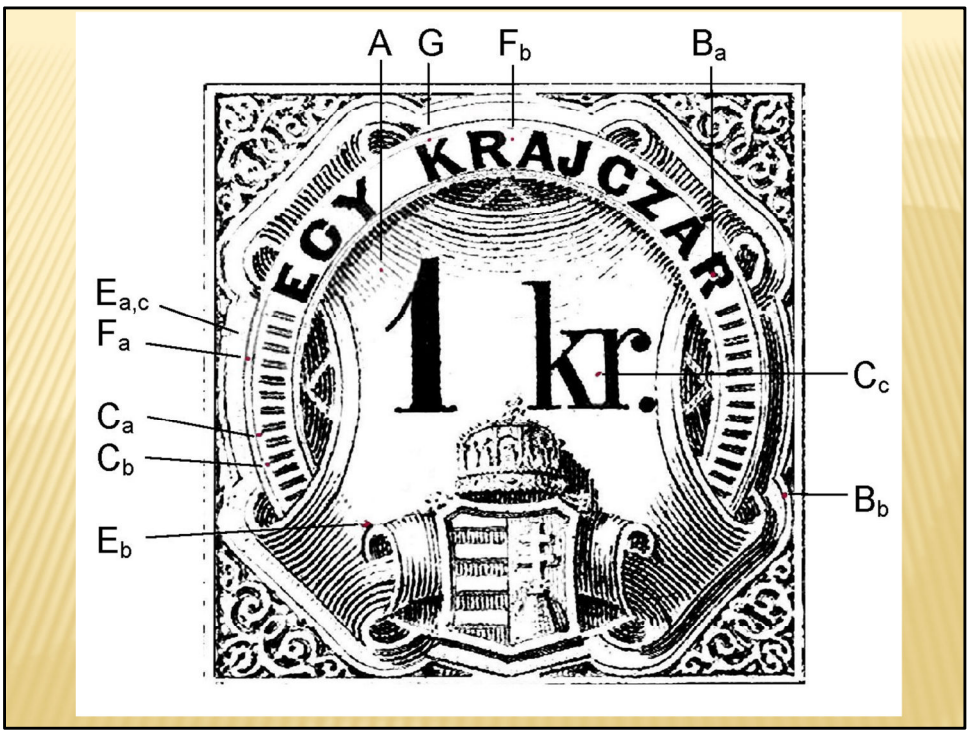

A gyártás fejlődése során mind a fogazás, mind a vízjel állásai szerint, kiadásonként és címletenként nagyszámú változat található, melyek száma –nem tévedés! – igazán elképesztően, tízezres nagyságrendű. Erre példa az OKMÁNYBÉLYEG című lapban épp e hónapban publikált tanulmányom, amelyben egyetlen címlet, a barna színű ötkrajcáros közel kétszáz megtalált változatát írtam le, és köztük szép számban fordulnak elő a többihez képest lényegesen, több nagyságrenddel ritkább változatok is.

Ráadásul, a magyar okmánybélyegek gyűjtői már kezdetektől fogva felismerték és szisztematikusan foglalkoztak is a mintegy 100.000 nyomás után elkopó könyvnyomó dúckészletek újragyártása során elkerülhetetlenül jelentkező különbségekkel. A nyomási technológiai sorrend pontos ismeretének hiányában ezeket alanyomat-típusoknak hívták. Helyesebb lett volna azonban keretnyomatnak nevezni, hiszen ezt nem a középrész alá, hanem köré nyomták és egyébként is föléje került, mivel ez a második nyomási menet volt.

E típusok a levél-erezet bélyeg széléhez való kifutásában levő kis különbségekről ismerhetők fel. A krajcáros és forintos dúcok elhasználódás miatti cseréje rendszerint nem esett egybe a papír és a vízjelének változásaival. A nyomóeszközök cseréje miatt tehát a legtöbb kiadás filatéliai szempontból valójában legalább két típusú további kiadásra bontható, ami nagyjából megduplázza a változatok amúgy is magas számát. E két kiállítási lap időrendben mutatja be a krajcárosok és forintosok könyvnyomat-típusait.

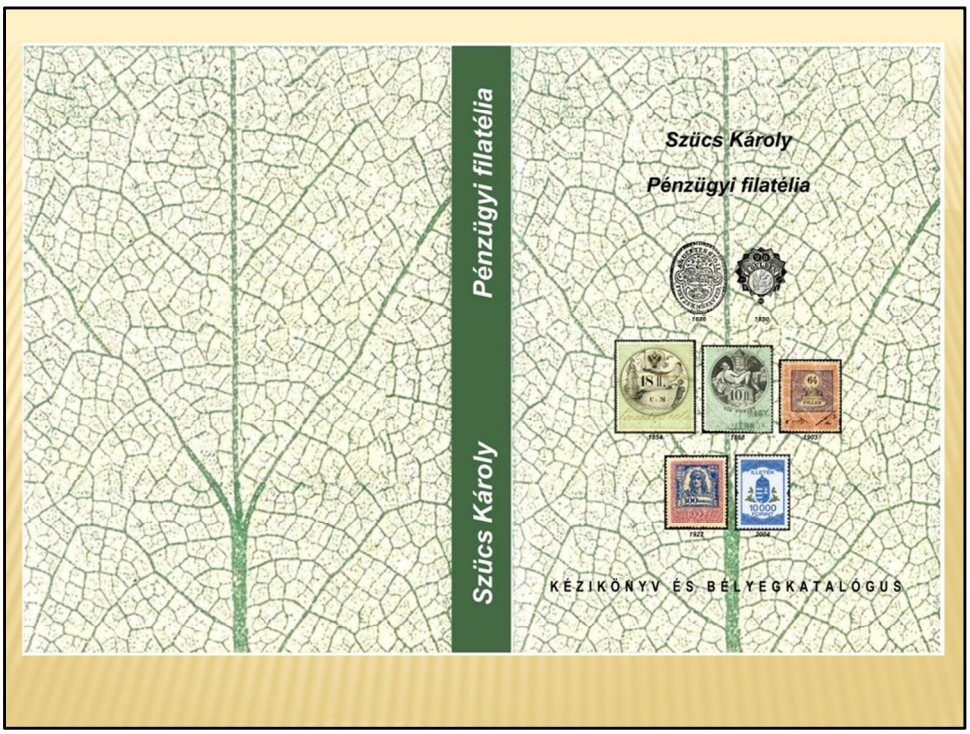

A réz mélynyomólemezek elhasználódása során a munkalemezekről címletenként eltérő számú újabb nyomólemezt készítettek, amelyek a másolás és a használat során keletkezett egyedi jellemzőkkel is bírnak.

Elődeink nem igen foglalkoztak még vele, de maguk az anyalemezek és munkalemezek is tartalmaztak olyan, az eredeti bélyegkép sokszorosítása során keletkezett kisebb-nagyobb hibákat, melyek alapján a bélyegek réznyomású középrajza is típusokba sorolható. Ezek ismeretében kisebb-nagyobb eredeti összefüggésekből, vagy szerencsés esetben bündikből a vízjelminta és fogazás rendellenességei alapján helyreállítható összefüggésekből ívrekonstrukciók is készíthetők.

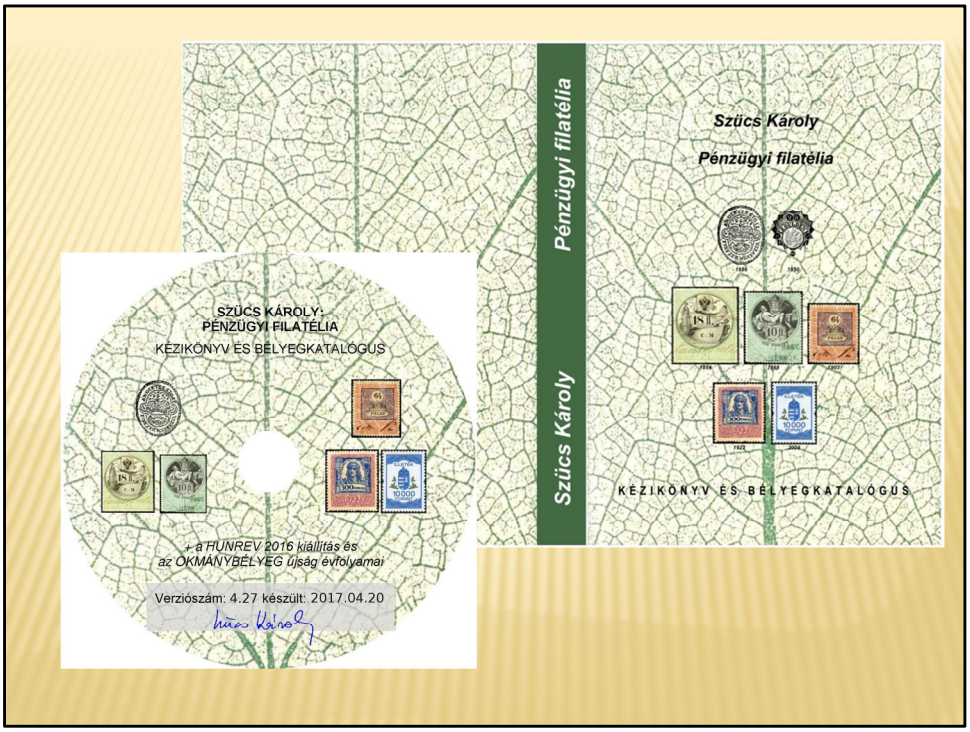

E jellemzőket nemrég a Philatelicában, és egy e hónapra már nyomdai kiadásra is előkészített „Pénzügyi Filatélia” című elektronikus kiadványban publikáltam, mely a Monográfia részletességével írja le, és a Magyar Bélyege Kézikönyve (az un. feketekönyv) módszere szerint értékeli is e figyelemre méltó filatéliai kincsüket képező kiadásokat. E 430 oldalas, elsősorban CD-lemezen való terjesztésre szánt kiadványból időnként könyv formában fekete-fehér, és színes nyomtatott kivitel is előjegyezhető lesz, rendkívül kedvező áron.

Fontos tudni, hogy e bélyegek gyűjtői köre nem csak korunkban, hanem mindig is töredéke volt a postabélyegekkel foglalkozó filatelistáknak. Ennek köszönhetően azonban eddig viszonylag könnyű volt hozzájutni a közöttük rejtőző ritkaságokhoz is.

Az elmúlt években létrejött, a postabélyegek tárgyalásával azonos mélységű szakirodalom, és az egyre magasabb kiállítási eredmények hatására azonban mind a gyűjtői kör mind keresettségük erősen növekvő tendenciát mutat.

Sokszor hallottam a postai bélyegeiktől csalódottan szabadulni szándékozóktól azt a véleményt, hogy a pénzügyi filatéliát „nekem már nem érdemes megtanulnom!” Nos, saját életre szóló élményeket jelentő tapasztalataim alapján mindenkit az ellenkezőjére bíztatnék. Szerintem sosem késő, és aki teheti, annak nagy kár lenne kihagyni egy ilyen varázslatosan szép, és egyben kutatásra alkalmas gyűjtési területet az életéből.

A típusok ma már teljesnek mondható feltárásával ugyanis eddig még csak az alapok lerakása történt meg. Az ívhelyek azonosításának ennél sokkal nagyobb területén még bőven maradt felfedezni való, és ugyanez mondható el a könyvnyomat-típusok, fogazás és vízjelek miatti rendkívüli mennyiségű filatéliai változatról is. A MABÉOSZ illetékbélyegekkel 26 éve foglalkozó, egyik legaktívabb szakosztályában nagy örömmel, és felkészülten várjuk a jövő friss szemű és kutatási kedvvel megáldott, ebbe a kalandba bekapcsolódni vágyó filatelistákat!

Kedvcsinálónak ehhez az alattunk rendezett 5. Mafitt-szalonban egy nemzetközi FIP aranyérmes gyűjteményből vett, a legnagyobb ritkaságokat is bemutató válogatás látható.